

ZAINTERESOWANIA NAUKOWE PROF. DR HAB. EUGENII ANNY WESOŁOWSKIEJ ŹRÓDŁEM INSPIRACJI ANDRAGOGÓW

Pamięci Prof. dr hab. Eugenii Anny Wesołowskiej
– z podziękowaniem za tamtą narrację

Agnieszka Majewska-Kafarowska

NARRACJA, TOŻSAMOŚĆ, HISTORIA ŻYCIA – WOKÓŁ POJĘĆ I ZJAWISK

Słowa kluczowe: narracja, tożsamość, biografia, autobiografia, historia życia.

Streszczenie: Artykuł poświęcony został rozważaniom nad trzema kategoriami i zjawiskami zarazem. Autorka wyjaśnia i opisuje poszczególne kategorie: narrację, tożsamość, historię życia, podejmując próbę ukazania ich wzajemnych relacji i uwarunkowań, osadzając je w specyfice ponowoczesności.

Wprowadzenie

Doświadczenie człowieka, jego życie, biografia, stają się współcześnie coraz bardziej obecnym tematem w jakościowym podejściu badawczym nauk humanistycznych i społecznych. Zainteresowanie kwestią biograficzności człowieka wywołuje dyskusję nad pojęciami, za pomocą których kwestia ta może być podejmowana, postrzegana, czy opisywana. W moim przekonaniu do pojęć niezwykle istotnych, przydatnych, mogących służyć zrozumieniu procesów dziejących się wokół człowieka, ich znaczenia dla człowieka, należą pojęcia: narracja, tożsamość, historia życia. W tekście tym chciałabym nie tylko dokonać opisu tych kategorii pojęciowych, ale także zarazem zjawisk, jak też pokazać ich związki, wzajemne relacje, których punktem centralnym jest człowiek – subiektywnie doświadczający siebie, swego życia, po swojemu snujący narrację, która staje się tożsamością

i biografią zarazem¹. Jestem przekonana, że pojęcia te warto poddawać refleksji, analizie, uwidaczniając ich specyfikę, wzajemne relacje, powiązania, które – jak wszystko w ponowoczesnym świecie – nie są statyczne, lecz raczej wykazują tendencje dynamicznego przekształcania się, zmienności.

Narracja – narracyjność ponowoczesności

Narracja jest terminem coraz bardziej obecnym w dyskursie naukowym, ale i w przestrzeni życia społecznego, w dyskursie społecznym. Znaczenie i pozycja tego terminu zmienia się, wzrasta. W dyskursie nauk społecznych zmiana pozycji tego terminu wynika z faktu, iż epoka (po)nowoczesna cechuje się wyjątkową nieufnością wobec metanarracji. Jak pisze Jarosław Marzec, oznacza to, iż *ponowoczesna nauka nie ufa już dłużej wypracowanym w epoce nowożytnej legitymizacjom wiedzy, których tradycyjnie dostarczała filozofia* (Marzec 2002, s. 3). Kryzys metanarracji oznacza *otwarcie się na to, co partykularne, lokalne, nieciągłe, niepowtarzalne, kontekstualne, idiosynkratyczne* (Marzec 2002, s. 4). Jest to otwarcie się na jednostkowość, indywidualność, co stanowi jedną z głównych osi przemian współczesnego społeczeństwa.

Według *Słownika wyrazów obcych* (2003, s. 757) wyrażenie *narracja* pochodzi od łacińskiego słowa „narratio”, które oznacza opowiadanie, relacjonowanie. Narracja to zatem opowiadanie, opowiadanie zaś, w ujęciu Petera Alheita, *jest sposobem na ożywanie przeszłości* (Alheit 2002, s. 103). Narracja może też być rozumiana za Mirosławą Nowak-Dziemianowicz jako *sposób organizacji epizodów, działań i sprawozdań ich dotyczących, łączenie faktów i tworów wyobraźni przy użyciu kategorii czasu i miejsca* (Nowak-Dziemianowicz 2002, s. 61). Metafora narracji pojawia się w różnych obszarach refleksji, między innymi w obszarze filozofii osoby, epistemologii, psychoanalizy, pedagogiki, feminizmu. Metafora narracji bywa wykorzystywana w próbach rozumienia problemów etycznych, historycznych, egzystencjalnych, poznawczych czy fenomenologicznych. Zatem ma ona charakter uniwersalny i pozwala rozważać o różnych aspektach i wymiarach transformacji kultury (por. Grzegorek 2003; Janusz i in. 2008).

Narracyjna tożsamość

Narracja pełni szczególną rolę w konstruowaniu tożsamości. Zdaniem Katarzyny Rosner *po pojęcie narracji sięgają ci, którzy chcą przełamać impas, w jakim*

¹ Przykładem żywego zainteresowania, nie jedynym zapewne, ale dla mnie bardzo wartościowym i bliskim jest cykl konferencji organizowanych już od 5 lat przez Zakład Andragogiki i Gerontologii Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego oraz publikacje, jakie się po nich ukazują. Zob. np. E. Dubas, W. Świtalski (red.), *Uczenie się z (własnej) biografii*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, 2011; E. Dubas, W. Świtalski (red.), *Uczenie się z biografii Innych*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, 2011; E. Dubas, J. Stelmaszczyk (red.), *Biografie edukacyjne. Wybrane konteksty*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, 2014; E. Dubas, J. Stelmaszczyk (red.), *Biografie i uczenie się*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego 2015.

znalazła się współczesna refleksja nad człowiekiem i jego kulturą (...), pojęcie pojawia się z reguły tam, gdzie powstaje pytanie o tożsamość człowieka w społeczeństwie ponowoczesnym (Rosner 1999, s. 8). Autorka zwraca także uwagę na fakt, iż w opinii wielu badaczy własności narracyjne przysługują także procesom mentalnym, które odgrywają zasadniczą rolę w codziennym życiu. W procesach tych przepracowujemy bowiem i interpretujemy nasze doświadczenia, jak też projektujemy przyszłe działania (Rosner 1999, s. 7). Zdaniem M. Nowak-Dziemianowicz pojęcie narracja poszerza zakres rozumienia pojęcia tożsamość, bowiem *pozwała na przejście od traktowania tej kategorii jako stałej konstytucji jednostki, jej obiektywnej pozycji społecznej czy struktury, która wyznacza sposób, w jaki jednostka działa i reaguje na świat do ujmowania jej jako sensownej, świadomej wypowiedzi jednostki na własny temat. Wówczas tożsamość ma postać autobiografii* (Nowak-Dziemianowicz 2002, s. 61). Co więcej, jak twierdzi Autorka – autonarracje są narzędziem pomagającym ludziom zrozumieć samych siebie, ponieważ porządkują doświadczenia danej jednostki. Zresztą w refleksji wielu autorów, np. Charlesa Taylora, Anthony Giddensa czy Paula Ricoeura pojawia się propozycja nowego ujmowania tożsamości człowieka. Tożsamość przyjmuje nową formę z uwagi na specyfikę sytuacji współczesnego człowieka. Forma ta jest odpowiedzią na konstytuujące (po)nowoczesność zmiany, szczególnie w myśleniu o człowieku. Narracyjna tożsamość jednostki pojawiła się jako pochodna przemian społeczno-kulturowych Zachodu. Zdaniem Ch. Taylora taka tożsamość *przyznaje jednostce indywidualny sposób istnienia i tym samym nakazuje, by każdy realizował swe człowieczeństwo w całej jego wyjątkowości* (Taylor 1995, s. 12). Wyjątkowość jednostkowego istnienia jest cechą charakterystyczną epoki. Z indywidualnym sposobem istnienia jednostki mocno wiąże się ekspresywnizm, który w opinii Ch. Taylora jest fundamentem współczesnej tożsamości.

Narracyjny charakter tożsamości wynika wprost z czasowości egzystencji ludzkiej wyznaczonej momentem narodzin i śmierci. W stwierdzeniu tym widoczna jest analogia do poglądów A. Giddensa oraz P. Ricoeura. Ch. Taylor postuluje, by z powodu owej czasowości postrzegać życie jako narrację, jako rozwijającą się opowieść. Rozumienie siebie ma strukturę narracji, ponieważ przebiega w trzech wymiarach czasowych, zapewniając tym samym ciągłość i jedność, a zatem integralność tożsamości. Ch. Taylor pisze: *to, kim jestem, musi być rozumiane jako to, kim się stałem. Aby dokonać właściwej oceny, musimy spojrzeć zarówno wstecz, jak i przed siebie. Chodzi o to, że jako istota, która rozwija się i staje, mogę znać samego siebie tylko poprzez moją historię dojrzewania i regresji, historię zwycięstw i klęsk. Moje samorozumienie ma z konieczności wymiar czasowy i opiera się na narracji* (Taylor 1995, s. 95).

Ch. Taylor zwraca uwagę na fakt, iż proces narracyjnego konstituowania tożsamości nie pozostaje w odrębności od kultury i społeczności, w której żyje jednostka. W stwierdzeniu tym zawarta jest klamra łącząca przyczynę powstania nowej formy tożsamości ze skutkiem, w postaci tożsamości narracyjnej, osadzonej

w kontekście społeczno-kulturowej rzeczywistości. Kontekst ten zawiera się m.in. w udziale i wpływie innych jednostek i zbiorowości w kształtowaniu przez jednostkę własnej tożsamości. W efekcie, jak pisze Ch. Taylor, większość ludzi ma tożsamość złożoną (Rosner 1999, s. 36–37). Kształtując swą tożsamość, jednostka negocjuje ją bowiem z otoczeniem. Uznanie przez innych jest warunkiem spełnionej tożsamości.

Koncepcja Anthony Giddensa jest bliską stanowisku Ch. Taylora. A. Giddens źródeł współczesnej tożsamości narracyjnej również upatruje w kulturze Zachodu. Uważa on, iż tożsamość w posttradycyjnym porządku, w sytuacji niepewności, ryzyka, wielości wyborów, staje się czymś zadanym, a dokładnie *przedsięwzięciem refleksyjnym. Refleksyjny projekt „ja”, który polega na utrzymywaniu spójnych, chociaż wciąż na bieżąco weryfikowanych narracji biograficznych, rozgrywa się w kontekście wielokrotnego wyboru zapośredniczonego przez systemy abstrakcyjne* (Giddens 2001, s. 8). Zatem tak rozumiana tożsamość jest *jaźnią refleksyjnie rozumianą przez osobę w kategoriach jej lub jego biografii* (Rosner 1999, s. 41). Zdaniem A. Giddensa tożsamość jednostki to poczucie refleksyjnie rozumianej biograficznej ciągłości. Ciągłość biograficzna oznacza tu tyle, co autonarracja. W koncepcji tej jasno pokazane zostało, iż autonarracja jest procesem czynnym polegającym na konstytuowaniu siebie, własnej tożsamości. Cechą zasadniczą tej konstytucji jest jej niedokończoność dopóty, dopóki ludzkie życie (a zatem narracja) nie jest zakończone.

Status narracji

Powstaje tu pytanie o status narracji, wątpliwość: czy narracja to wytwór czy czynność (obiekt czy proces)? Otóż jest wytworem czy też obiektem, ponieważ jest produktem opowiadania, tekstem, czyli konkretną realizacją językową, tekstem kultury obiektywnie istniejącym w przestrzeni kulturowej (Dryll 2004). Narracja może też oznaczać opowiadanie komuś o czymś, czyli jest także szczególnym rodzajem komunikacji, zachowaniem społecznym rozgrywającym się w relacji interpersonalnej (Trzebiński 2004). Może też oznaczać swoisty wytwór komunikacji, jakim jest tekst, za pomocą którego wyrażone zostało opowiadanie. Narracja to także szczególna forma poznawczego reprezentowania rzeczywistości (Trzebiński 2002, s. 13).

Narracja rozumiana być może także jako opowieść o życiu, opowieść życia (wytwór) czy raczej opowiadanie o życiu (proces)². Wynikiem tej narracji jest tworząca się biografia ludzka, czyli historia życia, opowieść życia. Opowieść życia jest także opowieścią o tożsamości, historią tworzenia, konstruowania tożsamości. Taki tok rozumowania prowadzi do sformułowania terminu narracja biograficzna,

² Niezwykle ciekawe rozważania dotyczące kwestii biograficzności, w tym między innymi o kategorii „narracja” prowadzi Danuta Lalak. Proponuje ona, by za Jerome Brunerem pojęcie „życie” zastąpić pojęciem „biografia”. Zob. D. Lalak, *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa 2010, s. 153–163 i inne.

który wydaje się być bardziej obrazowy, oddający sedno. Ludzie na ogół lubią opowiadać o swoim życiu. Czasem opowiadanie zawiera strzępki przeszłości, jakieś krótkie wspomnienia, czasem jest to długa opowieść, z zachowanym porządkiem chronologicznym, przedstawiająca pewne zależności, ukazująca związki i innymi fragmentami historii życia czy z historiami innych ludzi. Opowiadanie własnej historii życia, czyli prowadzenie narracji autobiograficznej w postaci dłuższej wielowątkowej wypowiedzi wymaga pewnego wysiłku. Niezbędna jest sprawna pamięć autobiograficzna, ale także chęć, czy gotowość podjęcia wysiłku przeżywania przeszłości na nowo. Zmierzenie się z przeszłością wymaga pewnej motywacji ze strony narratora. Obok narratora pojawia się bowiem słuchacz, który na podstawie wysłuchanej narracji buduje sobie pewien obraz narratora.

Autobiografie, czyli historie życia są bardzo specyficznym rodzajem narracji biograficznej. Historie życia przekazywane są najczęściej w formie słownej opowieści o własnym życiu. Mogą mieć charakter spontanicznej wypowiedzi – opowieść własnego życia zainicjowana jest daną chwilą, pewnym wydarzeniem, bieżącymi okolicznościami. Rzadziej narracja przybiera postać wypowiedzi pisemnej: pamiętnika, dzienniczka czy autobiografii. Zdarza się jednak, co ma miejsce w badaniach biograficznych, iż jest to sytuacja zaplanowana, w której stosuje się pewne zabiegi inicjujące narrację, jak też pomagające ją utrzymać. Celem jest możliwie głębokie poznanie biografii narratora, jego historii życia (Włodarek, Ziółkowski 1990).

Szczególnym przypadkiem jest sytuacja, gdy badacz chce poznać biografie tematyczną, ponieważ poznawanie biografii tematycznej, dotyczącej wybranego obszaru działania narratora pozwala ukierunkować narrację na wyznaczony temat, a tym samym daje możliwość wnikliwego przedstawienia tejże biografii. W przypadku biografii edukacyjnej możliwe jest naprowadzanie narratora na pewne wątki, poprzez stosowanie ogólnikowych pytań dotyczących obszaru edukacji, obszaru, który jest przecież ogólnie znany (co wynika np. z faktu istniejącego obowiązku szkolnego), co pomocne jest w przypominaniu historii. Narracja taka ma szansę przejść do tego wymiaru osobistych doświadczeń i przeżyć, który ma charakter jednostkowy, niepowtarzalny. To pozwala słuchaczowi dotrzeć do jednostkowej historii ludzkiej, która pomimo iż w pewnych fragmentach może być bardzo podobna do innych biografii, to jednak jest niepowtarzalna. Warunkiem tego jest jednak gotowość narratora i dojrzałość myśli autobiograficznej. Istotne z punktu widzenia metodologii badań biograficznych są także warunki oraz atmosfera panująca w trakcie narracji. Samopoczucie narratora może być istotnym czynnikiem regulującym przebieg narracji (Alheit 2002).

Funkcje narracji

Prowadzenie narracji przez narratora, czy to w formie opowieści słownej czy tekstu, może jednocześnie wypełniać kilka funkcji. Jedną z nich jest funkcja informacyjna. Dzięki narracji autobiograficznej na temat edukacji słuchacz czy

czytelnik poznaje drogę edukacyjną narratora, dowiaduje się na przykład, jakie były jego doświadczenia, subiektywne odczucia, ważne sytuacje, jakie oceny dostawał, jakich miał nauczycieli, jakie przedmioty lubił, czy wreszcie jak postrzega siebie jako ucznia danego etapu edukacji. Snucie opowieści o własnym życiu, czyli narracja, może też pełnić funkcję terapeutyczną. Odtwarzanie przeszłości wymaga odwagi, jednakże pozwala człowiekowi uporać się z własną przeszłością, zwłaszcza negatywnymi jej fragmentami. Zdaniem D. Demetrio myśl autobiograficzna, a w jej efekcie opowiadanie, prowadzenie narracji jest metodą lepszego poznania i formą wyzwolenia zarazem (Demetrio 2000, s. 10). Zważywszy na to, iż myśl autobiograficzna dotyczy często przykrych i bolesnych przeżyć, popełnionych błędów, rozczarowań czy niewykorzystanych okazji, przywoływanie ich zapewne wymaga trudu. W efekcie podjętego trudu narracji, jak pisze Demetrio, pojawia się jednak uczucie spokoju, ukojenia, *zawieszenie broni w konfrontacji z przeszłością* (Demetrio 2000, s. 10). Co więcej – tworzenie tożsamości jednostki odbywa się poprzez uświadamianie sobie, opisywanie i rozumienie tego, co się robi i dlaczego to się robi. Na tym polega autonarracja, która jest także *narzędziem, za pomocą którego ludzie rozumieją samych siebie jako aktorów życia codziennego* (Nowak-Dziemianowicz 2003, s. 288). Autonarracja, a zatem także autobiografia, czyli historia życia danego człowieka, wytworzona przez tegoż człowieka, jest centralnym elementem jego tożsamości. A. Giddens jest zdania, że uświadamianie sobie swoich działań i przyczyn tego odbywa się dzięki posiadaniu przez człowieka świadomości dyskursywnej. Zaś w procesie radzenia sobie z codziennością uczestniczy obok świadomości dyskursywnej, także świadomość praktyczna, która jest niedyskursywna i pozostaje nieuświadomiona (Giddens 2001).

Ujęcie tożsamości człowieka jako refleksyjnego projektu „ja” można postrzegać także w kategorii motywacji, jaka zawiera się w narracyjnym charakterze tożsamości. Motywacja ta przekłada się na świadomość, iż współcześnie koniecznością staje się praca nad własną tożsamością. Ludzie gotowi i zdolni do refleksyjnego ujęcia własnego życia, jak pisze M. Nowak-Dziemianowicz, dostrzegają zachodzące wokół nich zmiany, ale nie postrzegają ich w kategoriach zagrożeń, a jedynie jako nowy kontekst własnej aktywności (Nowak-Dziemianowicz 2003, s. 289). Ludzie tacy zdolni są do autonomii i niezależności, a zatem mają duży potencjał do kreowania własnej biografii.

Każdy dzień, każda chwila, decyzja czy zdarzenie to kolejny element historii życia danego człowieka. Historia życia to zbiór doświadczeń, przeżyć, emocji, sytuacji, które miały miejsce w bliższej lub dalszej przeszłości. Biografia człowieka jest zatem zbiorem mieszczącym w sobie całą historię życia człowieka. Zdaniem Normana Denzina *biografia przedstawia doświadczenia i definicje danej osoby, grupy lub danej organizacji tak, jak ta osoba, grupa lub organizacja interpretuje te doświadczenia* (Włodarek, Ziółkowski 1990, s. 13). Każdy człowiek ma swoją niepowtarzalną biografię, czyli pewną indywidualną historię życia. Biografie są tak różne, jak różni są ludzie i jak różne są ich losy. Wszystkie biografie mają jednak wspólną cechę: są unikatowe, niepowtarzalne. N. Denzin, uznając biografię za pewną

skonwencjonalizowaną formę wyrażania doświadczeń życiowych, wyróżnił pewne stałe elementy: obecność drugiego (teksty biograficzne pisane są z myślą o ich czytelniku, a więc o kimś „drugim”), wpływ i znaczenie płci i klasy społecznej, korzenie rodzinne, pierwsze znaczące wydarzenia, znani autorzy i obserwatorzy (ktoś znający historię życia osoby opisywanej), znaki obiektywizujące (np. dom autora), prawdziwe osoby z ich prawdziwym życiem, wydarzenia przełomowe, wypowiedzi prawdziwe (Nowak 1998, s. 103). Uznanie biografii za pewną skonwencjonalizowaną formę nie leży w sprzeczności z niepowtarzalnością i unikatowością jednostkowych biografii, jest jedynie podkreśleniem, iż w biografiami występują pewne wspólne wątki. Jednakże ich treść nigdy nie jest taka sama.

Biografia człowieka jest nieocenionym źródłem informacji o jego życiu, o danym człowieku. Poznajemy biografię danej osoby, zbierając o niej informacje, poznając jej historię, czy to od niej samej (biografia przekazana poprzez relację autobiograficzną), czy to z materiałów biograficznych, jak np. pamiętniki, dzienniczki, listy, wspomnienia innych. Autobiografia przedstawia biografię, czyli *rzeczywisty przebieg życia kształtowany przez ogólne mechanizmy życia zbiorowego, które determinują wspólnotę losów pewnych grup i zbiorowości* (Giza 1991, s. 102–103). Zatem, autobiografia przedstawia rzeczywistość przeżyte życie, *jest subiektywnym sprawozdaniem z przebiegu życia* (Giza 1991, s. 101). Biografia może przybierać także postać wiedzy autobiograficznej, czyli pewnej refleksji na temat własnej historii. Historia ta może nie zostać udostępniona innym (nieprzekazana w formie słownej, czy pisemnej), bowiem – jak pisze D. Demetrio – *myśl autobiograficzna to również stan ducha, osobliwy i dość rzadki, uważany niekiedy za swoisty rodzaj łaski* (Demetrio 2000, s. 10).

Biografia – historia/narracja życia

Biografia człowieka oprócz informacji o człowieku, o jego życiu, jak pisze A. Giza, przedstawia swoistość (istotowość) świata społecznego (Giza 1991, s. 105). Innymi słowy zawiera także pewną wiedzę o zjawiskach zachodzących w środowisku jednostki, o pewnych wydarzeniach społecznych, o tym, co działo się w określonym czasie, np. w gospodarce, szkolnictwie, polityce, Kościele czy kulturze. Wiedza płynąca z biografii danej jednostki ma charakter subiektywny, to znaczy przedstawiona jest z perspektywy tejże jednostki. Zatem dowiadujemy się o pewnych faktach poprzez pryzmat oceny, odbioru jednostki, której biografię rozpatrujemy. To obrazuje, jak pewne fakty, zdarzenia były odbierane przez jednostkę. Wreszcie – ten subiektywny odbiór rzeczywistości pozwala nam także poznać samego człowieka. Perspektywa jednostki dostarcza nam informacji o samej jednostce. Jak się okazuje, ta jednostkowa perspektywa pomimo subiektywizmu wiele wnosi do poznania naukowego. Świadczyć o tym może zainteresowanie wielu dyscyplin naukowych biografią człowieka, a dokładniej biografistyka uprawiana na gruncie socjologii, psychologii społecznej, pedagogiki czy andragogiki.

Rozważając o biografii, możemy postrzegać ją jako całościową historię życia, narrację życia obejmującą wszystkie obszary życia człowieka. Można też biografię

postrzegać fragmentarycznie. Wtedy mamy do czynienia z biografią tematyczną. Biografia taka to pewna część biografii kompletnej obejmująca pewien specyficzny obszar życia. W ujęciu N. Denzina biografia tematyczna obejmuje dane dotyczące określonej dziedziny życia (np. zawodu, wykształcenia) albo określonej fazy życia, na przykład młodości, wieku dorosłego (Włodarek, Ziółkowski 1990, s. 17). Jak twierdzi Władysława Szulakiewicz, w literaturze przedmiotu na stałe wpisane do powszechnego użytku są takie terminy, jak: biografia ogólna, biografia naukowa, biografia popularnonaukowa, biografia historyczna, biografia pedagogiczna, biografia edukacyjna, biografia literacka, biografia polityczna i inne (Szulakiewicz 2004, s. 5).

Biografie tematyczne różnych ludzi mogą być podobne. Dane osoby mogą na przykład przejść podobną drogę edukacyjną. Mimo tego podobieństwa nigdy nie są one jednak takie same, bo nie są to takie same osoby. Każda biografia posiada specyficzne, niepowtarzalne, jednostkowe rysy, ponieważ oprócz samego opisu faktów, wydarzeń, osób, immanentnym elementem jest subiektywna refleksja o nich. Biografia (autobiografia) *pozostaje w zawieszeniu między obiektywnym faktem i subiektywnym znaczeniem, jakie nadaje mu autor* (Giza 1991, s. 101).

Szczególnie ważną w kontekście niniejszych rozważań o narracji, tożsamości i historii życia wydaje się być biografia edukacyjna obejmująca historię uczestnictwa podmiotu w edukacji. Uczestnictwo to obejmuje wiele zdarzeń, sytuacji, oddziaływań, które trwały w pewnym czasie, a dokładnie podczas udziału w procesie edukacyjnym. Biografia edukacyjna ukazuje przede wszystkim uczestnictwo konkretnego podmiotu w edukacji. Dowiadujemy się o kolejach uczestnictwa w edukacji bohatera biografii: o tym, do jakich szkół chodził, jakim był uczniem, jakie miał relacje z innymi, o tym czego się uczył i jak, jakie miał oceny itd. Jako zaletę biografii tematycznej należy uznać fakt, iż zawsze pozostaje ona w pewnym stosunku z biografią całościową, a nawet, że *oba rodzaje biografii przenikają się wzajemnie* (Helling 1990, s. 17). Biografia tematyczna stanowi pewien integralny fragment całej historii życia danej osoby, a tym samym nie odrywa się od szerokiego kontekstu życia człowieka. W biografii edukacyjnej zatem pojawić się mogą także informacje z innych obszarów życia podmiotu. Wynika to z samej specyfiki życia ludzkiego, jego wielopłaszczyznowości. I tak: edukacja przeplata się z życiem rodzinnym, w zawodowym funkcjonowaniu pojawiają się nawiązania do edukacji, ale i obecne są pewne aspekty życia rodziny. Poszczególne obszary aktywności człowieka pozostają ze sobą w pewnym powiązaniu, występują jednocześnie, tworząc pewien ogólny kontekst życia człowieka, jego historii. Kontekst ten stanowi dopełnienie biografii tematycznej, dookreśla poszczególne historie, ukazuje je w szerszym świetle. Dopowiada to, co nie jest przedstawione wprost, ale także ukazuje pewne zależności. Tak więc jest to niezwykle cenne, gdyż pozwala poznać głębiej poszczególne historie życia, pozwala także dostrzec pewne powiązania.

Historie uczenia się i tożsamość

Biografie edukacyjne stanowią potencjalne źródło wiedzy na temat różnych aspektów uczestnictwa jednostki w edukacji. Jednym z tych aspektów jest tożsamość. Kształtowanie tożsamości idzie w parze z kształtowaniem się, tworzeniem biografii edukacyjnej, towarzyszy temu, a zarazem jest elementem biografii edukacyjnej. Zdaniem Hanny Malewskiej-Peyre, badając biografię mamy szansę na *uchwycenie tego, co w tożsamości najmniej zmienne, najmocniej zachowane w pamięci, najistotniejsze dla własnej odrębności* (Malewska-Peyre 2000, s. 130). Kształtowanie się tożsamości przypada przede wszystkim na lata edukacji objęte obowiązkiem szkolnym, ale także wychodzi poza te ramy, współlistniejąc wraz z dalszą edukacją. Edukacja, wychowanie, socjalizacja mają ogromny wpływ na kształtowanie się tożsamości, stanowią pole rozgrywania się procesów tożsamościowych. W obrębie edukacji właśnie rozgrywają się wobec jednostki procesy, które oprócz swych zasadniczych funkcji kształtowania osobowości i uspołeczniania go służą rozwijaniu tożsamości człowieka. Dostarczają mu bowiem informacji i sytuacji pomocnych do formułowania siebie, autodefiniowania, tworzenia obrazu siebie, autokoncepcji. Edukacja i zawarte w niej wychowanie i socjalizacja mają charakter procesualny i ciągły, podobnie jak kształtowanie się tożsamości. Poznawanie biografii danego człowieka jest w pewnym sensie poznawaniem tego człowieka, a zatem i jego tożsamości. Samą zresztą tożsamość człowieka w swojej złożoności i rozwojowym charakterze można uznać za biografię tematyczną: historię kształtowania się tożsamości danej osoby, co jest bliskie koncepcji tożsamości narracyjnej P. Ricoeura. Biografie, czyli historie życia są jednocześnie historiami uczenia się. Uczenie się stanowi immanentny element życia ludzkiego, bez względu na to, jaką drogę edukacyjną ktoś przeszedł. W trakcie uczenia się (uczestnictwa w edukacji) następuje procesualne kształtowanie się tożsamości, jak również konstruowanie sensu życia. Zatem w biografii edukacyjnej odnaleźć można także ten zakres historii życia, który dotyczy tożsamości człowieka. Dzięki takiemu spojrzeniu edukacja może być postrzegana i analizowana jako ten obszar życia człowieka, który w znacznym stopniu determinuje kształt tożsamości człowieka. Działanie pedagogiczne ma zawsze szersze odniesienie biograficzne, wychowanie jest bowiem *formą towarzyszenia w biografii i w ten sposób strukturyzuje biografie jednostek* (Jacob 2001, s. 111).

Koda

Rozważania wokół kategorii narracja, tożsamość, historia życia są próbą podjęcia tematu dotyczącego doświadczeń człowieka, kontekstów jego funkcjonowania, rozpatrywania biografii człowieka, jej subiektywizmu jako istotnych i niezbędnych przestrzeni uzyskiwania wiedzy o człowieku. Mając świadomość zbyt powierzchowności podyktowanej redakcyjnymi wymogami objętości tekstu, ale i z pewnością własnymi ograniczeniami, dokonałam próby rozprawienia

się z niedającymi się ugłaskać myślami, mając nadzieję na polemikę i dyskurs, którego pierwszym krokiem jest niniejszy tekst. Podejmując się teoretycznych rozważań nie tylko nad kategoriami pojęciowymi, ale i zjawiskami, chciałam pokazać ich związki, wzajemne relacje, których punktem centralnym jest człowiek – subiektywnie doświadczający siebie, swego życia, po swojemu snujący narrację, która staje się tożsamością i biografią zarazem. Zahaczając swymi rozważaniami o edukację (zagadnienie biografii edukacyjnej jako biografii tematycznej), szczególnie mocno chcę podkreślić ważność procesów edukacyjnych dla człowieka, tym samym wzbudzić pedagogiczną refleksję nad znaczeniem i rolą edukacji w procesie tworzenia narracji własnego życia. Doświadczenia edukacyjne można bowiem śmiało uznać za wydarzenia specyficzne, dziejące się w długim czasie. To zaś stanowi o tym, iż mogą one (zapewne mają) mieć charakter definiujący (Singer 1995; Conway, Singer 2004). Doświadczenia takie mają niezwykle determinujący charakter, co oznacza, że mocno wpływają na całą historię życia człowieka (wyposażają go w specyficzny sposób patrzenia, widzenia). Chciałabym podkreślić mocno, iż oznacza to też jednocześnie konieczność, by w doświadczeniach edukacyjnych (ich projektowaniu, ale i próbie poznania, rozumienia) dostrzegać, a nawet rozumieć wagę i znaczenie narracji życia szerszej aniżeli tej edukacyjnej jedynie.

Bibliografia

1. Alheit P. (2002), *Wywiad narracyjny*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, nr 2.
2. Conway M.A., Singer J.A., Tagini A. (2004), *The Self And Autobiographical Memory: Correspondence And Coherence*, "Social Cognition", 22, 5.
3. Demetrio D. (2000), *Autobiografia. Terapeutyczny wymiar pisania o sobie*, Kraków.
4. Dubas E., Stelmaszczyk J. (red.) (2014), *Biografie edukacyjne. Wybrane konteksty*. Łódź.
5. Dubas E., Stelmaszczyk J. (red.) (2015), *Biografie i uczenie się*, Łódź.
6. Dubas E., Świtalski W. (red.) (2011), *Uczenie się z biografii Innych*, Łódź.
7. Dubas E., Świtalski W. (red.) (2011), *Uczenie się z (własnej) biografii*, Łódź.
8. Giddens A. (2001), *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa.
9. Giza A. (1991), *Życie jako opowieść. Analiza materiałów biograficznych w perspektywie socjologii wiedzy*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
10. Grzegorek A. (2003), *Narracja jako forma strukturyzująca doświadczenie*, [w:] Krzyżewski K. (red.), *Doświadczenie indywidualne. Szczególny rodzaj poznania i wyróżniona postać pamięci*. Kraków.
11. Helling I. (1990), *Metoda badań biograficznych*, [w:] Włodarek J., Ziółkowski M. (red.), *Metoda biograficzna w socjologii*, Warszawa – Poznań.
12. Jacob G. (2001), *Wywiad narracyjny w badaniach biograficznych*, [w:] Urbaniak-Zajac D., Piekarski J. (red.), *Jakościowe orientacje w badaniach pedagogicznych. Studia i materiały*, Łódź.
13. Janusz B., Gdowska K., de Barbaro B. (red.) (2008), *Narracja. Teoria i praktyka*. Kraków.

14. Lalak D. (2010), *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie biograficznej*, Warszawa.
15. Majewska-Kafarowska A. (2010), *Narracje biograficzne a poczucie tożsamości kobiet*, Katowice.
16. Majewska-Kafarowska A. (2015), *Edukacja uwikłana w historii życia – o edukacji kobiet kilka refleksji z badań*, [w:] Dubas E., Stelmaszczyk J. (red.), *Biografie i uczenie się*, Łódź.
17. Malewska-Peyre H. (2000), *Ciągłość i zmiana tożsamości*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1.
18. Marzec J. (2002), „Narratologia” ponowoczesna: uniwersalizm metafory narracji w kulturze współczesnej, [w:] Marzec J. (red.), *Dyskurs, tekst, narracja. Szkice o kulturze ponowoczesnej*, Kraków.
19. Nowak A. (1998), *Metoda biograficzna w badaniach pedagogicznych*, [w:] Palka S. (red.), *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, Kraków.
20. Nowak-Dziemianowicz M. (2002), *Doświadczenia rodzinne w narracjach. Interpretacje sensów i znaczeń*, Wrocław.
21. Nowak-Dziemianowicz M. (2003), *Edukacja i tożsamość w epoce "www"*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, numer specjalny.
22. Oleś P.K. (2004), *Konstruowanie autonarracji – refleksja teoretyczna*, [w:] Dryll E., Cierka A. (red.), *Narracja. Koncepcje i badania psychologiczne*, Warszawa.
23. Rosner K. (1999), *Narracja jako struktura rozumienia*, „Teksty Drugie”, nr 2.
24. Rosner K. (2003), *Narracja, tożsamość i czas*, Kraków.
25. Singer J.A. (2004), *Narrative Identity and Meaning Making Across the Adult Lifespan: An Introduction*, „Journal of Personality” 72,3.
26. *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa, 2003.
27. Szulakiewicz W. (2004), *Biografistyka i jej miejsce w historiografii edukacyjnej po II wojnie światowej*, „Biuletyn Historii Wychowania”, nr 1.
28. Taylor Ch. (1995), *Źródła współczesnej tożsamości*, [w:] Michalski K. (red.), *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*, Kraków.
29. Trzebiński J. (2002a), *Narracyjne konstruowanie rzeczywistości*, [w:] Trzebiński J. (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata*, Gdańsk.
30. Trzebiński J. (2002b), *Autonarracje nadają kształt życiu człowieka*, [w:] Trzebiński J. (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata*, Gdańsk.
31. Trzebiński J. (2004), *Narracyjne doświadczenie, narracyjna refleksja*, [w:] Pytka L., Rudowski T. (red.), *Samoświadomość i jakość życia*, Warszawa.
32. Trzebiński J. (2005), *Narracyjny kontekst myślenia i działania*, [w:] Chmielnicka-Kuter E., Puchalska-Wasył M. (red.), *Polifonia osobowości. Aktualne problemy psychologii narracji*, Lublin.
33. Urbaniak-Zajac D., Piekarski J. (red.) (2001), *Jakościowe orientacje w badaniach pedagogicznych. Studia i materiały*, Łódź.
34. Włodarek J., Ziółkowski M. (red.) (1990), *Metoda biograficzna w socjologii*, Warszawa – Poznań.

The narrative, identity, life story – around the concepts and phenomena

Key words: narrative, identity, biography, autobiography, history of life.

Abstract: The article reflects on three categories of phenomena. The author explains and describes several categories: narrative, identity, life history, and attempts to emphasise their mutual relations and conditions, embedding them in the specifics of post-modernism.

Dane do korespondencji:

Dr Agnieszka Majewska-Kafarowska

Uniwersytet Śląski

Wydział Pedagogiki i Psychologii

e-mail: agnieszka.majewska-kafarowska@us.edu.pl